

Asia: VN/8392/2019

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

2 a § Maksun periminen / Uttag av avgif

Pykälän sisältö on nähdäksemme kannatettava, mutta katsomme, että sen perusteluissa olisi syytä vielä tuoda esiin, että maksun perusteet ja sisältö on laskussa myös riittävästi yksilöitävä ja varmistettava, että tieto annetaan asiakkaalle hänelle ymmärrettävässä muodossa, esimerkiksi selkokielellä. Vaikka jo nykyään esimerkiksi vammais- ja kehitysvamma palveluissa tulisi olla lähtökohtana se, että asiakas maksaa vain tosiasiasa käyttämistään palveluista, niin Tukiliiton lakineuvontapalveluun tulee usein kysymyksiä liittyen siihen, että asiakkaat eivät ole pyynnöstäkään saaneet palvelun järjestäjältä tietoa siitä, mistä kaikista eristä heiltä perittävät ”könttämaksut” koostuvat. Tämä ei usein selviä laskuista eikä maksupäätöksistä. Maksujen tarkemmista perusteista ja sisällöstä on monesti voinut saada tietoa vain kantelu- tai valitusprosessin kautta, mikä on asiakkaita ja myös järjestelmää (valvontaviranomaisia ja tuomioistuimia) kuormittavaa. Tukiliitto kannattaa lisäksi sitä, että laskuun liitetään tieto mahdollisuudesta maksujen alentamiseen tai perimättä jättämiseen.

Tukiliitto katsoo, että kunnan ei tule sallia käyttää yksityistä palveluntuottajaa, kuten perintäyhtiötä, asiakasmaksujen perintään, vaikka niille voitaisiinkin ulkoistaa maksujen laskuttamiseen liittyviä tehtäviä. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksut monesti kohtuuttoman suurine perintäkuluineen ovat käsityksemme mukaan hyvin usein ulosottojen syynä esimerkiksi vammaisilla ja pitkäaikaissairailla sekä muilla haavoittuvassa asemassa olevilla ihmisillä, mukaan lukien jopa alaikäisillä lapsilla. Lisäksi käsityksemme on, että perinnän palveluiden järjestäjätahoille aiheuttamat kustannukset saattavat olla jopa suurempia kuin summat, joita perintätoimilla asiakkailta voidaan käytännössä saada.

2 b § Päätös maksukyvyyn mukaan määräytyvästä maksusta / Beslut om avgift som bestäms enligt betalningsförmågan

-

3 § Käyttämättä jätetystä palvelusta perittävä maksu / Avgift för oanvänd service

Pykälän perusteluissa tulisi nähdäksemme vielä vahvemmin korostaa sitä, että kun ajan tai paikan peruuttamatta jäämisen syynä on miltään osin asiakkaan vamma, niin käyttämättä jätetystä palvelusta ei tule periä maksua. Kohtuuttomuuden arviointiin liittyvässä esimerkkiluettelossa olisi syytä mainita nuoren iän, vaikean tilanteen ja muistisairauden rinnalla kehitysvammaisuus ja muut asiakkaan ymmärrykseen (kognitioon) vaikuttavat sekä neuropsykiatriset vammat, korostaen kuitenkin myös esimerkkiluettelon ei-tyhjentävää luonnetta. Esimerkiksi kehitysvammaisen henkilö ei välttämättä vammansa vuoksi kykene itse hallitsemaan arkeaan ja ajankäyttöään, eikä hänellä aina ole käytössään riittävää apua ja tukea siihen. Lisäksi olisi nähdäksemme syytä mainita erikseen se, että myös akuutit mielenterveyden haasteet voivat aiheuttaa sen, ettei henkilö pysty käyttämään hänelle varattua aikaa tai paikkaa, eikä myöskään ajoissa perumaan sitä. Tällaisessa tilanteessa maksun perimistä käyttämättä jääneestä ajasta tulisi nähdäksemme pitää kohtuuttomana.

Vähintään lain perusteluissa tulisi mainita, että näissä tilanteissa tulee aina huomioida myös perheen kokonaistilanne. Kun yhdellä tai useammalla perheenjäsenellä on vamma, arki on usein hyvin kuormittavaa, ja kun vielä huomioidaan näiden perheiden joukossa erittäin yleiset toimeentulon haasteet, niin on nähdäksemme normaalisti kohtuutonta periä isoja selkeän rangaistusluonteisia maksuja siitä, että joku palvelu joskus jää käyttämättä ilman, että sitä huomataan tai pystytään ajoissa peruuttamaan. Alle 18-vuotiailta näitä maksuja ei lisäksi nähdäksemme tulisi periä lainkaan.

Ehdotuksen perusteluissa voisi nähdäksemme tuoda esiin sen, että sosiaalitoimen tulisi myös pyrkiä selvittämään asiakkaan/perheen palveluntarpeet ja tarjoamaan niihin vastaamiseksi asianmukaisia palveluita, jos havaitaan, että palvelun peruuttamatta ja käyttämättä jättämisen taustalla voi olla se, että asiakkaalla tai perheellä on esimerkiksi vammasta aiheutuvia tuen tarpeita, joihin ei vielä riittävästi vastata. Esimerkiksi kehitysvammaisen asiakas voi tarvita henkilökohtaista apua tai päätöksenteon tukea myös sosiaali- ja terveydenhuollossa asioinnin tueksi.

Ehdotusta tulisi nähdäksemme täydentää myös siltä osin, että maksua peruuttamatta ja käyttämättä jääneestä ajasta tai palvelusta ei tule periä silloin, kun käyttämättä jääminen johtuu muusta kuin asiakkaaseen liittyvästä syystä. Esimerkiksi vammaisten henkilöiden liikkuminen on usein kuljetuspalveluiden varassa, ja niiden tilanne on käytännössä tällä hetkellä sellainen, että hyvissä ajoin asianmukaisesti tilattu taksi ei läheskään aina tule tilauksen mukaisesti paikalle, mikä johtaa helposti myöhästymisiin sovitusta ajoista ja jopa siihen, että aikoja jää kokonaan väliin. Tällaisen tilanteen voi aiheuttaa myös esimerkiksi se, jos vammaisen henkilön avustaja ei yllättäen pääsekään auttamaan häntä lähtemään esimerkiksi lääkäriin tai tulkkauspalvelua ei saa tarvittavana ajankohtana.

Lisäksi pitäisimme perusteltuna varsinkin, kun maksujen perimisen mahdollisuutta ehdotetaan laajennettavaksi esimerkiksi käyttämättä jääneisiin lyhytaikashoidon paikkoihin ja kunnan asiakkaalle varaamiin palveluihin, että viranomaisen veloitettaisiin antamaan asiakkaalle saavutettavalla tavalla (tarvittaessa esimerkiksi selkokielellä) tiedon ajasta/palvelusta ja sen peruuttamatta ja käyttämättä jättämisen seurauksista (viranomaisen vastatessa siitä, että asiakas

Ehdotamme myös, että tämän uudistuksen yhteydessä harkitaan maksuttomiin hoitotarvikkeisiin liittyvän sääntelyn ja sen perusteluiden täydentämistä, koska tällä hetkellä välttämättä tarvittavien hoitotarvikkeiden saamisessa riittävässä määrin ja laadultaan sellaisina, että ne ovat yksilöllisten tarpeiden mukaisia, on usein melkoisia haasteita. Hoitotarvikkeiden luettelon osalta tulee korostaa sitä, ettei se ole tyhjentävä. Lääkärin suosituksesta tulee olla oikeus saada myös esimerkiksi selkeästi vamman vuoksi tarvittavia vuodesuojia tai ruokalappuja. Syytä on selvittää myös sitä, että tarvikkeiden on aina vastattava yksilöllisiä tarpeita, eikä esimerkiksi hankittavien tarvikkeiden kilpailutuksiin vedoten voida evätä potilaalta yksilöllisten tarpeiden mukaisia tarvikkeita, kun kilpailutetut tarvikkeet eivät syystä tai toisesta perustellusti hänelle sovi.

Lisäksi Tukiliitto katsoo, että vähintään lain perusteluissa olisi syytä avata tarkemmin apuvälinepalveluiden maksuttomuutta, mukaan lukien välineen lisäksi sen sovitus, huolto ja korjaus. Näiden maksuttomuuden toteutumisessa on tällä hetkellä jonkin verran ongelmia.

Tämän 5 §:n perusteluissa Tukiliitto pitää aiheellisena mainita sen tällä hetkellä käytännössä monesti haasteita aiheuttavan seikan, että niissä tilanteissa, joissa kehitysvammaisten erityishuollon piiriin kuuluva henkilö tarvitsee juuri vammansa vuoksi terveydenhuollossa asioidessaan jotain erityistä, kuten esimerkiksi narkoosissa toteutettavan hammashoidon tai muun välttämättömän terveyden- tai sairaanhoidollisen toimenpiteen, vamman aiheuttaman lisäpalvelun osuuden (eli esimerkiksi narkoosin) tulee kehitysvammalain 2 §:n perusteella olla potilaalle maksuton. Tämä periaate on tärkeää ottaa huomioon myös valmisteltaessa asiakasmaksulainsäädännön kokonaisuudistusta. Muuten voi kehitysvammaisten ihmisten ollessa yleensä hyvin vähävaraisia ja kehitysvammaisten lasten perheiden myös usein kohdatessa toimeentulon haasteita käydä helposti niin, että hampaat jäävät korkeiden maksujen takia hoitamatta, tai muu tärkeä terveyspalvelu saamatta, mistä on monenlaisia kielteisiä seurauksia esimerkiksi vakavampien ja yhteiskunnalle kalliimmaksi tulevien terveysongelmien muodossa.

6 a § Maksukatto / Avgiftstak

Tukiliitto kannattaa ehdotettua maksukatton laajentamista esimerkiksi suun terveydenhuoltoon. Jos vamman vuoksi välttämättä hammashoidon toteuttamiseksi tarvittavan narkoosin kustannuksia ei myönnettäisi vammaiselle henkilölle maksuttomana kehitysvammaisten erityishuollon palveluna, on tärkeää varmistaa, että siitä aiheutuvat kustannukset ainakin kuuluvat maksukatton alle.

Maksukatton kertymisessä tulisi ottaa huomioon myös sosiaalipalveluihin sisältyviä maksuja. Maksukattoon tulee jo yhdenvertaisuuden vuoksi sisällyttää ainakin lyhytaikaisesta hoidosta, kuten omaishoitajan vapaan aikaisesta sijaishoidosta ja kehitysvammalain mukaisesta lyhytaikais-/tilapäishoidosta, perityt maksut myös muun kuin laitoshoidon osalta.

Suomessa eri maksukattojen (asiakasmaksukatto, lääkekatto, matkakatto) yhteenlaskettu suuruus (1560,66 euroa v. 2020) on huomattavan korkea suhteessa takuueläkkeeseen, jonka varassa esimerkiksi suuri valtaosa kehitysvammaisista aikuisista ihmisistä elää. Tukiliitto katsoo, että

asiaksmaksulainsäädännön uudistamisen jatkovalmistelussa tulee selvittää kattojen yhdistämistä siten, että ne kokonaisuudessaan olisivat korkeintaan takuueläkkeen suuruusluokkaa. Myös yksittäiset katot tulee säilyttää ja soveltaa kussakin tilanteessa joko yksittäisiä tai yhdistettyä kattoa sen mukaan, mikä on asiakkaalle edullisinta.

Vastuu maksukaton seurannasta tulee olla viranomaisilla, koska on kohtuutonta edellyttää, että monet jo muutenkin haavoittuvassa asemassa ja kuormittavassa elämäntilanteessa olevat sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaat, kuten monet kehitysvammaiset ihmiset, osaisivat ja jaksaisivat itse seurata tällaista asiaa. Maksukaton tulee kertyä juoksevasti 12 kuukauden ajan eikä kalenterivuositain. Tällä hetkellä vammaiset henkilöt, joilla monilla on liitännäis- ja muita sairauksia, ovat erittäin yleisesti kohtuuttoman ahtaalla taloudellisesti erityisesti alkuvuodesta ennen maksukattojen täyttymistä, ja joutuvat tosiasiaassa monesti tekemään valintoja jopa ruoan tai välttämättömien lääkkeiden ostamisen välillä.

7 b § *Palvelun pitkäaikaisuus / Servicens långvariga karaktär*

Ehdotetun säännöksen 1 momentin 2) kohdasta puuttuu nähdäksemme viittaus kehitysvammalakiin. Vaikka jotkut kunnat ja kuntayhtymät perivät tällä hetkellä virheellisesti (vrt. esimerkiksi perhehoitolain hallituksen esitys HE 256/2014 vp, erit. s. 10-11) kehitysvammalain perusteella järjestetystä perhehoidosta asiakasmaksulain 4 §:n 2) kohdan mukaisen ylläpitomaksun sijasta laitoshoidon maksua – vaikkakaan eivät ollenkaan kaikki kunnat, esim. Pirkanmaan KeiPe:n 22 kuntaa kattavalla alueella peritään erityishuoltona järjestetyn perhehoidon asiakkailta KeiPe:n sosiaali- ja terveysministeriöltä saaman ohjeistuksen mukaisesti nykyään nimenomaan ylläpitomaksua (https://www.tampere.fi/tiedostot/p/JWSQ5bNRz/Toimintaohje_2020.pdf) – niin tämä nykyisen lainsäädännön vaikeaselkoisuudesta johtuva ilmeisesti melko yleinen virhetulkinta ei nähdäksemme voi olla perusteltu syy muuttaa lakia niin, että ”laillistetaan” tämä virheellinen käsitys. Tällöin kehitysvammalain perusteella perhehoitoa saavat joutuisivat taloudellisesti kohtuuttomaan, ja myös vammaispalvelulain perusteella vastaavaa palvelua saaviin verrattuna perusteettomasti epäyhdenvertaiseen, asemaan.

Laitoshoidon maksujen periminen kehitysvammaisten erityishuoltona järjestetystä perhehoidosta ei ole perusteltua, koska perhehoidossa asiakas maksaa yleensä itse omista varoistaan monia asioita, kuten esimerkiksi terveydenhuoltomenojaan ja lääkkeitään, jotka kuuluvat laitoshoidon. Perhehoidossa on myös keskimäärin huomattavasti vähemmän apua ja tukea tarvitsevia ihmisiä kuin laitoshoidossa, ja tällöin he esimerkiksi osallistuvat ja toimivat normaalisti yhteiskunnassa merkittävästi laitosasukkaita enemmän. Perhehoito on usein valittu juuri tukemaan tätä mahdollisuutta elää mahdollisimman tavanomaista elämää siellä, missä muutkin. Jos näiltä asiakkailta voitaisiin periä perhehoidosta laitoshoidon maksut ja jättää heille käyttöön vähimmillään vain laitoshoidon minimikäyttövaran suuruiset kuukausittaiset käyttövarat, taloudellinen tilanne käytännössä estäisi heidän YK:n vammaissopimuksen edellyttämän yhdenvertaisen osallisuutensa ja osallistumisensa yhteisössä ja yhteiskunnassa.

Olisi nähdäksemme myös perusteetonta eri tavoin vammaisten henkilöiden epäyhdenvertaista kohtelua, jos kehitysvammalain ja vammaispalvelulain perusteella järjestettyjen samannimisten ja käytännössä yleensä myös hyvin samansisältöisten palveluiden asiakkaita kohdeltaisiin asiakasmaksujen näkökulmasta eri tavoin, asettaen kehitysvammaisten erityishuoltona palvelua saavat epäedullisempaan asemaan. Sitä paitsi kehitysvammansa vuoksi välttämättä perhehoitoa tarvitsevilla asiakkailla tulisi tällöin asiakkaan edun ensisijaisuuden periaatteen perusteella nähdäksemme olla oikeus saada perhehoito järjestettynä tilanteessa heille edullisemman vammaispalvelulain nojalla. Sehän on lisäksi ensisijainen suhteessa kehitysvammalakiin, eli ensisijainen palveluiden järjestämisen peruste myös kehitysvammaisille ihmisille silloin, kun sama palvelu voidaan järjestää kummankin lain perusteella. Sääntely, joka sallisi isompien maksujen perimisen erityishuoltona järjestetystä perhehoidosta kuin vammaispalvelulain mukaisesta perhehoidosta, johtaisikin käytännössä tilanteeseen, jossa monien nykyään kehitysvammalain mukaista perhehoitoa saavien asiakkaiden palvelua koskevat päätökset tulisi muuttaa niin, että perhehoito järjestettäisiin heille jatkossa vammaispalvelulain mukaisena palveluna. On vaikea nähdä, miksi tällainen asiakkaille mahdollisesti ylimääräisiä kustannuksia (ennen kuin tarvittavat muutokset päätöksiin on saatu tehtyä) sekä vammaispalveluiden viranhaltijoille ylimääräistä työtä ja vaivaa aiheuttava muutos olisi syytä tehdä. Tukiliitto katsoo, että perustellumpaa on edellyttää, että nyt kehitysvammalain mukaisesta perhehoidosta laitoshoidon maksuja perivät kunnat ja kuntayhtymät sen sijaan veloitetaan perimään erityishuoltona järjestetystä perhehoidosta voimassa olevan lainsäädännön edellyttämällä tavalla vain ylläpitomaksua, kuten esimerkiksi Pirkanmaalla on jo pidempään tehtykin.

Sitä, mitä perhehoidon asiakkaan kuluja perhehoitajan kulukorvauksella tulee maksaa, olisi myös mielestämme aiheellista jollain aikavälillä tarkentaa joko lakimuutoksella tai esimerkiksi kuntainfossa. Monet perhehoitajat ymmärtävät kulukorvauksen pienen palkkionsa jatkeeksi. Toiset taas maksavat sillä enemmän asukkaiden kuluja, kuten perhehoitolain ja sen esitöiden mukaan ymmärtääksemme esimerkiksi tavanomaisista harrastuksista ja terveydenhuoltomenoista aiheutuvien kulujen osalta olisi tarkoituskin.

7 c § Pitkäaikaisen tehostetun palveluasumisen, pitkäaikaisen perhehoidon ja pitkäaikaisen laitoshoidon maksu / Avgift för långvarigt serviceboende med heldygnsomsorg, långvarig familjevård och långvarig sluten vård

Tukiliitto kannattaa tehostetun palveluasumisen maksuista säättämistä. Koska myös vammaislainsäädännön perusteella järjestetystä ympärivuorokautisesta asumispalvelusta käytetään toisinaan nimitystä tehostettu palveluasuminen, niin nähdäksemme olisi hyvä ainakin tämän pykälän perusteluissa selkeästi todeta, että pykälässä säädetään kuitenkin vain sosiaalihoitolain mukaisen tehostetun palveluasumisen maksuista. Vastaavasti on myös paikallaan selventää, että pykälässä tarkoitettua pitkäaikaista perhehoitoa ei ole vammaispalvelulain, kehitysvammalain tai lastensuojelulain perusteella järjestetty pitkäaikainen perhehoito.

Tukiliiton mielestä olisi sen sijaan erittäin tärkeää, että jo tässä osittaisuudistuksessa ulotettaisiin asiakasmaksulain vähimmäiskäyttövarasääntely koskemaan myös vammaislakien mukaisia asumispalveluita. Tällä hetkellä näissä palveluissa asuvilla vammaisilla henkilöillä on huomattavan

usein vaikeuksia tulla kohtuudella toimeen heille vuokran ja muusta ylläpidosta perittävän asiakasmaksun jälkeen käytettäväksi jäävillä tuloilla. Vähimmäiskäyttövarasääntelylle on selkeä tarve. Siitä säädetessä on huomioitava myös YK:n vammaissopimuksen 28 artikla, joka turvaa vammaisten henkilöiden oikeutta riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan.

Esimerkiksi lähes kaikki kehitysvammaiset ovat hyvin vähävaraisia, takuueläkkeen ja eläkettä saavan hoitotuen varassa eläviä ihmisiä, jotka elävät EU:n määrittelemän köyhyysrajan (käytettävissä olevat tulot alle 60 %:ia samankokoisten kotitalouksien mediaanituloista; Suomessa tällä hetkellä n. 1200 e/kk) alapuolella, ja tämä köyhyys on yleensä elämänmittaista. Palveluasunnon vuokra voi olla jopa korkeampi kuin vammaisen henkilön saama takuueläke, ja myös ylläpitomaksut ovat usein huomattavia. Esimerkiksi kehitysvammaisten erityishuollon ateriamaksut jopa yli kaksinkertaistuivat, kun KHO joitain vuosia sitten linjasi Tukiliiton mielestä normaalisuusperiaatteen vastaisesti, että ne voivat yleensä sisältää myös aterioiden valmistus-, säilytys-, kuljetus- ym. kustannuksia. Tuloihin nähden kohtuuttoman suurista asiakasmaksuista onkin viime vuosina tullut runsaasti yhteydenottoja Tukiliiton lakineuvontapalveluun.

Ympäri vuorokautisessa palveluasumisessa asuvan ja työ- tai päivätoiminnassa käyvän kehitysvammaisen henkilön takuueläke on noin 835 euroa kuukaudessa, ja hän saa sen lisäksi eläkkeensaajan hoitotukea tukiluokasta riippuen noin 71, 155 tai 328 euroa kuukaudessa. Lisäksi henkilö saa asumisyksikössä sijaitsevaan vuokra-asuntoonsa Kelasta yleistä asumistukea tyypillisesti 300-400 euroa kuukaudessa. Työtoiminnassa käyvä henkilö voi lisäksi saada työosuusrahaa enintään 12 euroa päivässä, keskimäärin kuitenkin vain noin 5 euroa/päivä, eli noin satasen lisää tuloa kuukaudessa. Tulojen ja etuuskien määrä kuukaudessa on siten varsin tavallisesti yhteensä noin tuhannesta 1400 euroon kuukaudessa.

Näistä tuloista pitää maksaa palveluasunnon vuokra, jopa yli 700 euroa kuukaudessa, palveluasumisen ateria- ja muut ylläpitomaksut (edullisimmillaankin yleensä vähintään 400 e/kk), työ- tai päivätoiminnan ateriamaksut (jotka ovat usein suuremmat kuin työtoiminnasta mahdollisesti maksettava työosuusraha) sekä lääkkeet ja muut terveydenhuoltomenot, vammaispalvelu- ja Kela-kuljetusten omavastuut, puhelin- ja nettikulut, vakuutusmaksut, vaatteet, harrastukset ym. menot, joista kertyy pienimmilläänkin normaalisti vähintään toistasataa euroa kuukaudessa. Yhtälön kääntyessä muuten negatiivisen puolelle kunnat yleensä kyllä huojentavat asiakasmaksuja sen verran, että asiakkaalle jää vähintään laitoshoidon minimikäyttövaran (v. 2020 110 e/kk) verran kuukausittaisia käyttövaroja. Joissain kunnissa on määritelty avohuollon palveluille tätä korkeampia minimikäyttövaroja, harvoin kuitenkaan yli 200 e/kk. Tällaiset reilun satasen kuukausittaiset käyttövarat eivät varsin ymmärrettävästi yleensä riitä avohuollon palveluiden asukkaalle, jonka asumispalveluihin ei kuulu monia laitosasukkaalle maksuttomia eriä kuten lääkkeitä ja terveydenhuoltoa, kuin korkeintaan aivan välttämättömiin menoihin. Osallisuutta yhteiskunnassa on hyvin vaikea saavuttaa, kun joutuu tinkimään esimerkiksi kaikista liikkumis- ja harrastemenoista sekä sosiaalisiin tapahtumiin osallistumisesta.

Palveluasumista tarvitsevat vammaiset henkilöt eivät vammattomien ihmisten tavoin käytännössä voi valita, missä he asuvat ja esimerkiksi minkä suuruisia vuokraa he ovat kykeneviä ja valmiita

maksamaan, vaan heidän on pakko ottaa vastaan asunto (monesti markkinahintoihin nähden suhteettoman korkea vuokra vastaan) sieltä, missä he saavat välttämättä tarvitsemansa asumisen tuen palvelut. Monet palveluntuottajat ikävä kyllä hyödyntävät tätä perimällä huomattavan korkeita vuokria, mihin olisi myös todella tärkeää puuttua erillisellä lailla (esimerkiksi näiden asuntojen maksimivuokria koskevalla sääntelyllä).

Lisäksi tosiasiaa jo nyt – ja esimerkiksi edellisen hallituksen asiakasmaksulakiehdotuksen perusteella oli pelättävissä, että vielä useammin tulevaisuudessa – vammaisilta henkilöiltä perittäviin ylläpitomaksuihin sisällytetään myös vammasta johtuvan toisen henkilön työn eli palvelun osuutta: esimerkiksi ruoan valmistuskustannuksia ja jopa myös muun muassa siivous- ja pyykinpesupalvelun kustannuksia, vaikkei voitane pitää tavanomaisena – ainakaan takuueläkeläisten tuloluokassa – että vammaaton henkilö ostaisi kaikki päivittäiset ateriansa toisen henkilön valmistamina ja palkkaisi toisen henkilön tekemään kaiken siivous- ja/tai pyykinpesutyön kodissaan. Asiakasmaksulain kokonaisuudistuksessa on erittäin tärkeää selvästi vahvistaa laissa ja sen perusteluissa vammaispalveluiden maksuttomuus, lukuun ottamatta ylläpitoa ja kuljetusten omavastuita. Tämänhetkisten käytäntöjen kirjavuus ja osin jopa myös horjuva oikeuskäytäntö huomioiden on erityisesti syytä korostaa sitä, että normaalisuusperiaatteen mukaisesti vamman vuoksi tarvittavista siivous- ja pesula- ym. vastaavista palveluista ei saa palvelun osuudesta periä maksua (vaan ainoastaan siivous- ja pyykinpesuaineista ja -tarvikkeista). Myöskään ateriapalveluista ei tule periä maksua toisen henkilön työn (palvelun) osuuden osalta. Kuljetuspalveluiden omavastuuta määrätessä tulee ottaa huomioon julkisessa liikenteessä käytössä oleva kausi-, sarja- tai alennuslippujärjestelmä ja määrätä maksu sen mukaan, miten verrattavissa oleva vammaaton ihminen edullisimmin pystyisi julkisilla matkustamaan.

Ehdotettu avohuollon asumispalveluiden vähimmäiskäyttövara 165 euroa/kk on lisäksi määrältään Tukiliiton näkemyksen mukaan aivan liian matala. Toimeentulotuen perusosa vähennettynä ruokamenoilla on tällä hetkellä noin 250 euroa, ja koska toimeentulotuessa on kyse väliaikaisesta viimesijaisesta toimeentulon turvasta (kun taas esimerkiksi vammainen henkilö usein elää koko aikuiselämänsä asumispalveluiden piirissä), niin mielestämme on perusteltua katsoa, että useiden kuntien jo käytännössä soveltama 250 euroa kuussa olisi ehdoton minimi vähimmäiskäyttövaraksi avohuollon palveluissa. Käytännössä pitkäaikaisesti kohtuullisiin tarpeisiin riittääkseen käyttövaraminimin tulisi kuitenkin mieluummin olla ainakin 300 euroa. Joka tapauksessa tilanne tulee aina arvioida yksilöllisesti, ja tarvittaessa viranomaisen tulee omasta aloitteestaan alentaa tai poistaa asiakasmaksuja varmistaakseen sen, että asiakkaan toimeentulo ei vaarannu ja asiakkaan osallisuus ja itsemääräämisoikeus voivat YK:n vammaissopimuksen edellyttämällä tavalla toteutua.

10 b § Pitkäaikaisesta tehostetusta palveluasumisesta, pitkäaikaisesta perhehoidosta ja pitkäaikaisesta laitoshoidosta perittävän maksun perusteena olevat tulot / Inkomster som utgör grund för avgiften för långvarigt serviceboende med heldygnsomsorg, långvarig familjevård och för långvarig sluten vård

Tukiliitto katsoo, ettei vammaisetuuksia tulisi huomioida tuloina määrätessä pykälässä tarkoitettuja maksuja, koska niillä on yhtenä tarkoituksena korvata vammaisuudesta aiheutuvia kustannuksia (kuten erilaisten tukipalvelujen ostamisesta aiheutuvia kustannuksia).

10 c § Tuloista tehtävät vähennykset pitkäaikaisessa tehostetussa palveluasumisessa, pitkäaikaisessa perhehoidossa ja pitkäaikaisessa laitoshoidossa / Avdrag från inkomsterna för långvarigt serviceboende med heldygnsomsorg, långvarig familjevård och långvarig slutenvård

Tukiliitto kannattaa ehdotusta, jonka mukaan tuloista vähennettäisiin edunvalvojan palkkion perusmaksu. Katsomme, että myös muut edunvalvonnasta asiakkaalle aiheutuvat kustannukset tulisi vastaavasti voida vähentää. Nämä kustannukset, esim. erilaisista holhousviranomaisen luvista, ovat esimerkiksi takuueläkkeen varassa eläville merkittävän suuria. Iso osa vammaisista ihmisistä elää takuueläkkeen varassa, vaikka toki he yleensä saavat palvelunsa vammaisia henkilöitä koskevan erityislainsäädännön perusteella, jolloin kehitysvammaisten pitkäaikaisen laitoshoidonkin ollessa tulossa päätökseensä Suomessa vammaisten henkilöiden maksuja ei enää juurikaan määrättäisi näinä pitkäaikaisen tehostetun palveluasumisen, perhehoidon tai laitoshoidon maksuina (olettaen, että myös kehitysvammalain mukainen perhehoito korjattaisiin sisältymään 7 b §:n 1 momentin 2) kohdan mukaiseen listaan perhehoidon palveluista, joista ei peritä laitoshoidon maksua).

10 d § Tuloista tehtävät erityiset vähennykset pitkäaikaisessa tehostetussa palveluasumisessa ja pitkäaikaisessa perhehoidossa / Särskilda avdrag från inkomsterna för långvarigt serviceboende med heldygnsomsorg och långvarig familjevård

-

10 e § Jatkuvasta ja säännöllisestä kotona annettavasta palvelusta sekä pitkäaikaisesta asumispalvelusta perittävä maksu / Avgift för fortlöpande och regelbunden service i hemmet samt för långvarig boendeservice

-

10 f § Jatkuvasta ja säännöllisestä kotona annettavasta palvelusta sekä pitkäaikaisesta asumispalvelusta perittävän maksun perusteena olevat tulot / Inkomster som utgör grund för avgiften för fortlöpande och regelbunden service i hemmet samt för långvarig boendeservice

-

10 g § Tuloista tehtävät vähennykset jatkuvassa ja säännöllisessä kotona annettavassa palvelussa sekä pitkäaikaisessa asumispalvelussa / Avdrag från inkomsterna för fortgående och regelbunden service i hemmet samt för långvarig boendeservice

-

10 h § Tukipalvelut ja asumispalveluun liittyvät palvelut / Stödtjänster och tjänster i samband med boendeservice

Tukiliitto katsoo, että tämän pykälän perusteluissa on syytä selkeästi todeta se, ettei sen perusteella saa muuttaa esimerkiksi iäkkään ja mahdollisesti vanhusten asumisyksikössä asuvan kehitysvammaisen henkilön henkilökohtaista apua tai muuta hänelle vamman perusteella myönnettyä palvelua maksulliseksi. Tähän asiaan tälläkin hetkellä liittyvien käytännön soveltamisongelmien vuoksi on aiheellista todeta perusteluissa selvästi myös se, että kotipalvelun tulee olla maksutonta, kun tarve sille perustuu pääasiallisesti jonkun perheenjäsenen vammaan. Muuten maksettaisiin vammaispalveluiden maksuttomuuden periaatteen vastaisesti vamman vuoksi välttämättä tarvittavasta palvelusta (toisen henkilön avusta ja tuesta).

10 i § Laskennallinen metsätulo / Kalkylerad inkomst av skog

-

10 j § Maksun määrääminen ja tarkistaminen / Bestämmande och justering av avgift

-

10 k § Palvelun keskeytyksen vaikutus asiakasmaksuun / Hur avbrott i servicen påverkar klientavgiften

Tukiliitto katsoo, että lakiin tai perusteluihin tulee selvyiden vuoksi todeta se, ettei tämä pykälä sovellu vammaispalvelulain tai kehitysvammalain mukaisesti järjestettäviin pykälässä mainittuihin palveluihin liittyviin keskeytyksiin. Vammaispalveluiden osalta asiakkaan tulee maksaa vain sellaisista palveluista ja asioista, joita hän tosiasiallisesti käyttää. Ylläpito- tai muun maksun periminen ennalta ilmoitetun tai pakottavan syyn vuoksi tapahtuvan poissaolon ajalta olisi ristiriidassa tämän kanssa. Tukiliitto katsoo, että myöskään sosiaalihuoltolain mukaisissa tässä pykälässä tarkoitetuissa palveluissa ei yleensä ole kohtuullista, jos asiakas maksaa palveluista ajalta, jonka osalta hän on hyvissä ajoin etukäteen ilmoittanut poissaolosta.

11 § Maksun alentaminen ja perimättä jättäminen / Nedsättning och eftergift av avgift

Tukiliiton mielestä maksun alentamista ja perimättä jättämistä koskeva ehdotettu sääntely on pääosin asiakaslähtöistä ja kannatettavaa. Kunnan velvoite oma-aloitteisesti alentaa asiakasmaksua tai jättää asiakasmaksu perimättä otetaan huomioon pykälätasolla, ja asiakkaan oikeussuojaan on kiinnitetty huomiota kirjaamalla kunnan velvoitteeksi antaa maksun huojentamisesta kirjallinen muutoksenhakukelpoinen päätös (tosin tämä todetaan nimenomaisesti vain perusteluista, josta se voisi olla aiheellista nostaa pykälätasolle).

Ehdotetun pykälän perusteluiden mukaan ”jos kunnalla on tiedossa, että asiakkaan tai perheen toimeentulo vaarantuisi asiakasmaksun perimisen vuoksi, palvelusta perittävää maksua voitaisiin suoraan alentaa tai jättää perimättä”. Tämän tulee kuitenkin pykälän sanamuodon mukaisesti olla kunnan selkeä velvoite silloin, kun voidaan olettaa asiakkaan tai perheen tilanteen olevan sellainen, että asiakasmaksut voisivat vaarantaa asiakkaan tai perheen toimeentulon edellytyksiä, eli perusteluita tulee tältä osin korjata vastaamaan pykälän sanamuotoa. Lisäksi on syytä selvittää, voitaisiinko ainakin jollain aikavälillä siirtyä tulorekisteritietojen hyödyntämiseen asiakasmaksuja määrättäessä. Tämä helpottaisi paitsi maksujen määräämisestä ja huojentamisesta aiheutuvaa työtaakkaa niin myös monien vähävaraisten asiakkaiden ja perheiden tilanteita, vähentäen varmasti myös ulosottojen määrää.

Tukiliitto katsoo, että myös terveydenhuollon tasasuuruksia maksuja tulee olla velvollisuus jättää perimättä tai alentaa niissä tapauksissa, kun maksun huojentamisen edellytykset täyttyvät. Tällä hetkellä perinnässä on hyvin suuri määrä nimenomaan näitä maksuja, joten kunnille annettava mahdollisuus olla perimättä niitä ei riitä. Terveydenhuollon maksuista on voinut kokemuksemme mukaan helposti kertyä sellaisia summia, että niitä on joutunut maksamaan takuueläkkeestä monia vuosia ja jopa vailla mahdollisuuksia koskaan selviytyä niistä. Pelkästään yksi erikoissairaanhoidon maksu kuukaudessa voi olla pienituloisen taloudelle tuhoisa, koska varsinaisen käyntimaksun lisäksi tulevat monesti maksettaviksi vielä matkakustannukset ja lääkekustannukset.

Myös ehdotetun 3 §:n mukaista rangaistusluonteista maksua siitä, jos aika tai palvelu jää käyttämättä ja peruuttamatta, tulee tarvittaessa huojentaa tämän pykälän perusteella, vaikka monissa tilanteissa maksu tuolloin tulisi varmasti jätettäväksi perimättä jo 3 §:n mukaisen kohtuuttomuusperusteen perusteella.

Edellytys siitä, että maksu vaarantaisi asiakkaan tai perheen toimeentulon edellytykset, on tiukka ja työläs sekä vaikea arvioida ja laskea. Voisiko tämän todeta esimerkiksi näin: ”maksu on kohtuuton suhteessa asiakkaan tuloihin, taloudelliseen tilanteeseen ja elämäntilanteeseen kokonaisuutena”? Silloin pienemmät maksut voisi jättää perimättä ilman suuria laskelmia esimerkiksi silloin, kun sosiaalityöntekijä tuntee valmiiksi asiakkaan tilanteen.

Tukiliitto ehdottaa, että perusteluissa todetaan, että asiakkaan kokonaiselämäntilannetta arviotaessa tulee ottaa huomioon ensisijaisesti asiakkaan YK:n vammaissopimuksen mukaisten oikeuksien toteutuminen sekä substanssilainsäädännön tarkoitus ja tavoitteet. Esimerkiksi vammaisen henkilön osallisuus ei voi toteutua, jos hän elää jatkuvasti köyhyysrajalla.

Maksun alentamisen ja perimättä jättämisen ensisijaisuus sekä toimeentulotuen viimesijaisuus on huomioitu aivan oikein lakitasolla. Tämä edistäisi lakia oikein sovellettaessa YK:n vammaissopimuksen artiklan 28 c) alakohdan velvoitetta köyhydessä elävien vammaisten henkilöiden vammaisuudesta aiheutuvien kulujen taloudelliseen tukemiseen. Maksun huojentamisen ensisijaisuus suhteessa toimeentulotukeen vaatii joka tapauksessa vahvaa panostusta lain toimeenpanoon, esimerkiksi koulutukseen ja muuhun tiedotukseen, sillä vaikka tämä toimeentulotuen viimesijaisuus on tälläkin hetkellä selkeästi laissa säännelty, sitä ei käytännössä tunneta hyvin.

Tukiliitto huomauttaa, että käytännössä kunnan on kiinnitettävä huomioita asiakkaan ja hänen perheensä yksilölliseen tilanteeseen selvittää asiakasmaksuista. Tämä edellyttää kunnan varhaista ennakkointia ilman, että minimivelvoitteeksi koetaan jatkossa maksukaton täyttymisen odottaminen ja vasta siitä asiakkaalle tehtävä kirjallinen informaatio. Lakiin tulee Tukiliiton mielestä lisätä säännös siitä, ettei asiakasmaksujen perintätoimia saa aloittaa ennen maksun alentamisen tai perimättä jättämisen edellytysten selvittämistä.

Kunnissa on tällä hetkellä käytössä hyvin erilaisia arviointi-/laskumenetelmiä maksun huojentamiseksi. Esimerkiksi monissa kunnissa käytetään perustoimeentulotuen myöntämisedellytyksiä maksujen huojentamisen edellytyksenä, mikä on asiakkaalle epäedullista ja usein myös kohtuutonta, eikä se ole myöskään tarkoituksenmukaista varsinkaan vastuun perustoimeentulotuesta siirryttyä Kelalle. Esimerkiksi perheen arjen kannalta välttämätöntä autoa ei tule joutua myymään tai käyttää elämään edes pientä pelivaraa antavia pieniä säästöjä ennen kuin maksuja jätetään perimättä tai alennetaan.

Tukiliitto katsoo, että kuntien tulee edellyttää laativan selkeän ja helppokäyttöisen lomakkeen ohjeineen maksujen alentamisen tai poistamisen hakemista varten. Huojentamiskäytäntöjen

yhtenäistämiseksi tarvitaan myös valtakunnallista ohjeistusta. Tärkeää on selkeyttää prosessia myös siltä osin, kuka maksun alentamisesta tai poistamisesta päättää. Tästä on tällä hetkellä käytännössä usein epäselvyyttä. Vastuutahon tulee olla sellainen, jolla on sekä riittävä osaaminen että ymmärrys asiakkaan/perheen kokonaistilanteesta.

Ehdotetussa pykälässä säädettäisiin kunnalle velvollisuus huolehtia, että asiakas saa tiedon maksujen huojentamissääntelystä. Tukiliitto kannattaa ehdotusta. Vammaisten ihmisten kohdalla on varmistettava, että he saavat tiedon itselleen saavutettavassa muodossa (esim. tarvittaessa selkokielellä). Tiedottamisen maksujen huojentamisen ja perimättä jättämisen mahdollisuuksista on oltava saavutettavaa ja monikanavaista. Ehdotetun pykälän perusteluissa todetaan hyvin, että asiakkaan on myös saatava riittävä apu, ohjaus ja neuvonta maksujen huojentamista tai perimättä jättämistä koskevassa asiassa. Katsomme, että huomiota tulee kiinnittää myös maksujen huojennusten toteutumisen valvontaan.

13 § Muulta kuin Suomessa asuvalta perittävä maksu / Avgift av dem som inte är bosatta i Finland

-

14 § Tulojen, korvausten tai saamisten periminen kunnalle tai kuntayhtymälle / Uppbärande av inkomster, ersättningar eller fordringar till kommunen eller samkommunen

-

14 a § Viranomaisten tiedonsaantioikeus / Myndigheternas rätt att få upplysningar

-

15 § Muutoksenhaku / Ändringssökande

Ehdotetun pykälän perusteluissa on syytä selvyden vuoksi todeta, että oikaisua saa hakea myös 3 ja 11 §:ien mukaisia asioita koskeviin päätöksiin. Asiakkaan oikeusturva edellyttää, että hän voi riitauttaa viranomaisen arvion siitä, ovatko maksun huojentamiset edellytykset käsillä tai onko kohtuutonta periä häneltä maksua käyttämättä ja peruuttamatta jääneestä ajasta tai palvelusta.

Asiakkaan oikeusturvaa näissä asiakasmaksuasioissa heikentää olennaisesti se, että toisin kuin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita koskevista valitusasioista, sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuja koskevista valitusasioista peritään niitä hallintotuomioistuimissa käsiteltäessä tuomioistuinmaksu. Tuomioistuinmaksulain 5 §:n luetteloon maksuttomista suoritteista tulee asiakasmaksulain uudistamisen yhteydessä lisätä maininta sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulain mukaisista asioista. Lakineuvontapalveluumme tulevien yhteydenottojen perusteella kehitysvammaisille henkilöille määrättyissä maksuissa on usein ongelmia, mutta kehitysvammaiset ihmiset perheineen ovat usein pienituloisia ja vähävaraisia ja jättävät siksi monesti tuomioistuinmaksun pelossa hakematta muutosta virheellisiin asiakasmaksupäätöksiin.

Tukiliitto haluaa lopuksi todeta, että vaikka tässä osittaisuudistuksessa ei ehdoteta juurikaan muutoksia vammais- tai kehitysvammalain nojalla järjestettävien palveluiden maksuihin, niin useat ehdotuksen mukaiset muutokset koskevat myös vammaisia henkilöitä ja vaikuttavat merkittävästi heihin. Monet vammaiset henkilöt ovat erityisen haavoittuvassa asemassa (vammasta johtuvien moninaisten toimintarajoitteiden ja palvelutarpeiden lisäksi monilla on paljon terveydenhuollon asiointia vaativia liitännäissairauksia sekä esimerkiksi merkittäviä toimeentulon haasteita), jolloin heidän perus- ja ihmisoikeuksiensa toteutumiseen, mukaan lukien riittävän toimeentulon ja elintason varmistamiseen, tulee jo YK:n vammaissopimuksen perusteella kiinnittää erityistä huomiota. Ehdotuksessa ei kuitenkaan ole lainkaan arvioitu sen vaikutuksia vammaisiin henkilöihin. Edellytämme, että ehdotuksen vammaisvaikutukset arvioidaan ja otetaan hallituksen esitystä viimeisteltäessä asianmukaisesti huomioon.

Tukiliitto haluaa tässä lopussa nostaa esiin myös toisen vammaisiin henkilöihin ja heiltä perittäviin maksuihin liittyvän asian, joka tulee ottaa huomioon viimeistään asiakasmaksulain uudistamista jatkettaessa, kun säädetään vammaisten henkilöiden erityispalveluiden maksuista. Kyse on vammaisten lasten kodin ulkopuolisen asumisen maksuista, joiden vaihtelu on tällä hetkellä valtavan suurta tarkemman sääntelyn puuttuessa ja varmasti osin myös siksi, että varsinkin pienemmissä kunnissa nämä tilanteet ovat (onneksi) niin harvinaisia ja jopa ainutkertaisia. Jotkut kunnat eivät peri lainkaan erillistä asiakasmaksua silloin, kun lapsi jostain syystä vammansa vuoksi tilanteessa, jossa ei ole lastensuojelullisia olosuhteita, joutuu asumaan muualla kuin lapsuudenkodissaan, vaan ne korkeintaan perivät asiakasmaksulain mukaisesti itselleen tietyt lapsen etuudet, tai ainakin perustavat perittävän asiakasmaksun vain lapsen omiin tuloihin. Joissain toisissa kunnissa on sen sijaan saatettu pitää lähtökohtana sitä, että lapsen asumisesta peritään vuokra mukaan lukien (vaikka lapsi ei yleensä voi saada siihen asumistukea) vammaisen lapsen kodin ulkopuolisesta asumisesta hänen vanhemmiltaan heidän elatusvelvollisuuteensa vedoten kaikki samat maksut, jotka kunta perii aikuisten vammaisten henkilöiden asumispalveluista.

Kun kyseessä on vammaisen lapsen muuttaessa käytännössä lähes aina muutenkin perheelle kriisitilanne – joka tavanomaisimmin aiheutuu vammais- ja muiden palveluiden puutteellisesta kyvystä vastata perheen tarpeisiin – niin jos silloin omaishoidon tuen ja lapsilisän poisjäämisen lisäksi vanhemmilta perittäisiin vielä jopa reilusti toistatuhatta euroa kuukaudessa asiakasmaksuina lapsen asumispalveluista, niin perheet joutuvat näissä tilanteissa helposti suuriin taloudellisiin vaikeuksiin, varsinkin kun heidän vammaisen lapsen elatukseen liittyvät menonsa eivät suinkaan pääty sen johdosta, että lapsi (usein vain arkiviikot) asuu kodin ulkopuolella. Vanhemmat huolehtivat tällöin edelleen monista lapsen kustannuksista, kuten vaatteista, lääkkeistä, kuljetusomavastuista, harrastemenoista ym. tavanomaisista menoista, jotka eivät normaalisti sisälly avohuollon asumispalveluihin. Vammaisen lapsen hoito myös varsin yleisesti johtaa vanhemman tai vanhempien urakehityksen heikentymiseen tai jopa työelämän ulkopuolelle jäämiseen, jolloin näillä perheillä on usein jo muutenkin taloudellisesti tiukkaa.

Tukiliitto pitää välttämättömänä, että vammaisen lapsen kodin ulkopuolisen asumisen maksut perustetaan lapsen tuloihin (etuuksiin) sen sijaan, että niitä esimerkiksi määriteltäisiin samoin kuin aikuisten vammaisten henkilöiden asumisen maksut tai samankaltaisin perustein kuin elatusmaksuja. Vammaisen lapsen yhteys vanhempiin säilyy yleensä tiiviinä, vaikka lapsi asuisikin ainakin arkiviikot kodin ulkopuolella, ja vanhemmat myös käytännössä kantavat monilta osin edelleen elatusvastuuta hänestä.

Tukiliitto toteaa lopuksi, että YK:n vammaissopimus edellyttää, että vammaisjärjestöt osallistetaan tiiviisti asiakasmaksulakiuudistuksen jatkovalmisteluun, aivan erityisesti valmisteltaessa vammaispalvelulain mukaisista palveluista perittäviä maksuja koskevia säännöksiä. Vammaisjärjestöissä on runsaasti arvokasta tietoa vammaisten ihmisten ja heidän perheidensä tilanteista (esimerkiksi toimeentulon haasteista) sekä vahvaa osaamista vammais- ja muihin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin ja niistä perittäviin maksuihin liittyvistä kysymyksistä.

Salisma Tanja
Kehitysvammaisten Tukiliitto ry